

**Олег ЧАБАЛА**

## **МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗУМІННЯ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

*Розглядаються методологічні основи розуміння освітніх процесів в епоху глобалізації. Акцентується увага на ключових факторах, що сприяють розвиткові тенденції до глобалізації освітнього простору. Розкриваються деякі позитивні її негативні наслідки даного процесу, їхній вплив на розвиток освіти. Звертається увага на роль знань у формуванні сучасного глобального освітнього простору.*



Для того, щоб зрозуміти той чи інший процес, тенденцію чи певні «глобальні зміни» в будь-якій системі, необхідно визначитися з методологією і з основними детермінантами. Якщо йдеться про освітню систему й освіту загалом, то необхідно зосередитися як на даних питаннях, так і їх похідних та суміжних поняттях.

Освіта — це процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії учителя (педагога) і учня (студента), спрямованої на передачу (засвоєння) знань, формування вмінь і навичок, виховання культури мислення і почуття, здатності до самонавчання і самостійної життєвої творчості<sup>1</sup>. Освіту умовно можна представити як сталу величину, яка має два рівні «існування» — макро- та мікрорівні. Отже, на мікрорівні вона характеризується як суспільний процес (діяльність, інституція) розвитку і саморозвитку особистості, пов'язаний з оволодінням соціально значущим досвідом, втіленим у знаннях, вміннях, навичках творчої діяльності, чуттєво-ціннісних формах духовно-практичного освоєння світу.

Якщо ж говорити про макрорівень, то в даному контексті необхідно звернутися до таких понять, як освіта, освітні технології та глобалізація, адже ці процеси певним чином співвідносяться і мають спільну парадигму розвитку та орієнтації. У даному разі така логічна послідовність закономірна. За сучасних умов освітні технології становлять основу освіти, адже освіта — це процес підготовки, виховання та розвитку громадянина, формування розвиненої, самодостатньої людини в тій чи іншій країні. Вона — це не лише спеціалізована діяльність, але й соціальний інститут. І, як кожна соціальна інституція, вона характеризується багатовимірністю — економічно-фінансовою, політичною, світоглядною тощо.

За умов, коли освіта стала важливою складовою процесу переходу до сталого розвитку українського суспільства, особливо важливо оцінювати її не лише за обсягом отриманих знань та вмінь, а й за результативністю їх трансформування у світоглядні пріоритети й ціннісні настанови, а також — у відповідні рівні компетенцій. Серед них — *політична* її *соціальна* розкриваються в умінні брати участь у виробленні спільних рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати відповідальність на себе, бути активним у функціонуванні та поліпшенні діяльності демократичних інститутів; *економічна* забезпечує передумови для повноцінної життєдіяльності у сфері матеріального виробництва, розподілу та споживання матеріальних ресурсів; *мовна* стосується опанування усним і письмовим мовленням державною, рідною та іншими мовами; *форумно-культурна* формує здатність до діалогу, взаємоповагу між громадянами, вміння жити у злагоді з представниками інших культур, мов і релігій; *інформаційна* забезпечує засвоєння нових технологій, розуміння необхідності та вміння їх застосовувати, формує критичне ставлення до інформації, що поширюється засобами масової інформації; *валеологічна* формує не лише відповідне ставлення особистості до власного здоров'я, але й до людських і матеріальних ресурсів суспільства, що пов'язані зі здоров'ям; *екологічна* спрямована на гармонізацію відносин людини з природою. Відзначено, що важливе місце посідає тут компетенція *освітня*, тобто розуміння необхідності й готовності до безперервної освіти впродовж життя, прагнення до постійного збагачення свого духовного світу, оволодіння скарбами культури [2, 11—12].

*Зараз освіта — як велетенська система виховання людини-особистості, громадянина і патріота* — постала перед низкою історичних викликів 3, 9:

*Перший.* Необхідно забезпечити високу функціональність людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь людей. Також слід віднайти раціональні схеми співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людської здатності їх творчо засвоїти.

*Другий.* Потреба забезпечити оптимальний баланс між локальним і глобальним з тим, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатна жити і діяти в цьому світі, нести частку відповідальності за нього, бути, по суті, не тільки громадянином країни, а й громадянином світу.

*Третій.* Необхідно сформулювати на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права кожного стати і залишатися самим собою згідно зі своїми природними здібностями і що лише таке становлення до людини зможе забезпечити високий демократизм суспільства.

*Четвертий.* Необхідність виробити у людини здатність до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому інформаційному суспільстві, підвищеної комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності.

*П'ятий.* Мінімізація асиметрії між матеріальністю і духовністю, культивування у кожній особистості піднесеної думки та духу згідно з національними традиціями та особистими переконаннями, формування конструктивізму як основної життєвої позиції, утвердження культури толерантності.

*Предметом освіти, її засобами виступають освітні технології, котрі, у свою чергу, мають певний, до кінця не вивчений, вплив на глобалізацію.* Саме тому можна говорити, що глобалізація — це загострена конкуренція між державами і націями, яка набула всепланетарного характеру, охопила всі сфери суспільної діяльності. Отже, тільки та держава посяде гідне місце в цьому світі, яка буде найефективніше працювати в сучасних умовах суспільного життя за новими технологіями.

*Глобалізація — це той фактор, який впливає на освіту та освітні технології, однак зазнає і зворотного впливу.* Адже сама глобалізація як процес має як зовнішній, так і внутрішній рівні розгортання (впливу) [4], при цьому не можна з певністю сказати, який рівень домінує. Освітні заклади з їх як уніфікованими, так і розмаїтими технологіями мають дуже серйозний вплив на логіку глобалізації. Це відбувається шляхом підготовки студентів не тільки з різних країн чи континентів, але й із різною ментальністю, культурною та соціальною приналежністю, що стимулює взаємний розвиток і модернізацію. Модернізація ж освіти — це соціально детермінований, керований процес. Його зміст і спрямованість визначаються через політичні механізми взаємодії різноманітних інтересів (класових, корпоративних, професійних тощо), характер їх прояву в освітній політиці, в діяльності її основних суб'єктів, перш за все держави [5].

Повернувшись до мікрорівня освіти, не можна не звернутися до такої сентенції, як суспільство й освіта, які за умови взаємного позитивного впливу стимулюють одне одного, в даному разі виникає інше відношення політики й освіти, характер взаємовідносин між ними як функціональними підсистемами суспільства визначається, зрештою, усіма тими явищами, що асоціюються із поняттями «соціальні інтереси» та «влада». Остання впливає на політику в сфері освіти або ж «освітню політику», яка постає *полем взаємовідносин різних соціальних груп, індивідів у сенсі використання владних інституцій задля реалізації своїх інтересів і потреб в одній із найважливіших сфер суспільного буття — освіті.*

Соціальні ж інтереси в даному випадку — це діяльність конкретних акторів освітньої політики, держави через громадянське суспільство (його складові), неурядових організацій, дослідницьких центрів тощо. Відповідно, освітня політика розглядається як процес, що має такі характерні складові: визначення цілей та намірів, прийняття рішень і програми дій, впровадження їх у життя, аналіз результатів цих дій.

Однак на вищому рівні відбулися наступні загально-цивілізаційні тенденції, які вплинули на всі сфери життєдіяльності людини і суспільства [3, 7—8]:

*Перша.* Тенденція до глобалізації суспільного розвитку, яка характеризується наступними рисами:

— зближенням націй, народів, держав шляхом створення спільного економічного поля, інформаційного простору тощо;

— дедалі тіснішим зближенням характеру суспільних відносин у різних країнах світу, залежністю прогресу (розвитку) кожної країни від здатності спілкуватися із зовнішнім світом;

— зміною сутності держави, що змушена передавати частину своїх традиційних функцій об'єднанню держав континентального характеру (як наприклад ЄС) чи загальносвітового (як ООН);

— небувалим раніше загостренням конкуренції між державами, у вир якої потрапляють, крім економічної, також інші сфери, що надає процесу глобальних масштабів.

*Друга.* Набуття людиною здатності до самознищення. Історію людства можна розглядати у контексті появи все нових можливостей для знищення людини: від окремого індивіда до мільйонів людей, що в найбільших масштабах було продемонстровано у другій світовій війні. Але до появи ядерної зброї і глобальних екологічних проблем людство не було здатне до самознищення. З появою такої здатності людство перейшло рубікон.

*Третя.* Загальноосвітня тенденція — перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, що, на відміну від індустріального виробництва, значною мірою базуються не на матеріальній, а на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва і визначаються рівнем людського розвитку в країні, станом наукового потенціалу нації.

*Суспільство стає дедалі людиноцентристським.* Індивідуальний розвиток людини, особистості за таких умов стає, з одного боку, основним показником прогресу, а з іншого — головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Ось чому найпріоритетнішими у ХХІ столітті виявляються наука як сфера, що продукує нові знання, й освіта як сфера, що олюднює знання і, насамперед, забезпечує індивідуальний розвиток людини.

*Саме тому велике значення має філософія освіти, котра покликана разом з іншими філософськими напрямками розв'язати значущі проблеми не тільки української освіти, але її загальносвітової.* Особливе значення в даному контексті мають роботи британського філософа Річарда Петерса, який досить виразно окреслив предметну галузь філософії освіти, до того ж відокремлюючи філософію освіти від історичного вивчення педагогіки. Ним було запропоновано чотири основних галузі філософського аналізу освіти: 1) аналіз концептуальної специфіки освіти; 2) використання етики і соціальної філософії для вивчення змісту і практики освіти; 3) розгляд концептуальних схем і припущень, використовуваних психологами у сфері педагогіки; 4) дослідження філософського характеру змісту й організації навчального процесу відповідно до певних навчальних програм, а також інші питання, що стосуються навчання [6].

*Говорячи про освіту, не можна не згадати про науку як похідну та складову більш загального процесу глобалізації освіти та науки, адже останні не можуть існувати опосередковано і незалежно одне від одного.* «Західна освітня традиція» не виокремлює ці два поняття від загальної освітньої системи, на

відміну від пострадянських країн, де освіта і наука існують нарізно. Останнім часом хоч і говориться про їх зв'язок, однак вищі навчальні заклади в нашій країні так і не стали спільною *Альма-матер* для освітян, дослідників та науковців. У західних університетах ґрунтовні теоретичні дослідження продовжуються на практиці, до того ж фінансуються державою і не в таких мізерних розмірах, як українські, однак це не єдина різниця. Існують ще й проблемні освітні питання «молодої української держави», серед яких фінансові, концептуальні (довгострокова перспектива не на один, два чи п'ять років, а значно більше), практичні та найголовніше — шкільні й кадрові. Не випадково автор під впливом багатьох українських дослідників даного питання (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Лутай, К. Корсак, та ін.) виокремив ці питання, адже на рівні вищої школи відбувається вже «обточування» чи «огранка» студента, базис же, як першооснова, готується у школі. В освітньому закладі, котрий погано фінансується, вчительський потенціал чи попередні надбання багатьох поколінь поступово сходять нанівець. І саме тому освітня галузь вимагає системної трансформації та модернізації із врахуванням виокремлених останнім часом світових глобалізаційних тенденцій. *У зв'язку із цим, на думку С. Марчука, найважливіші риси нової освітньої системи повинні бути наступні* [7, 136]:

- безперервність освіти в часі;
- глобальність у просторі;
- навчання протягом всього життя;
- превалювання самонавчання;
- індивідуалізація навчання, збільшення розмаїтості освітніх стандартів і спеціальностей;
- перехід від формально-дисциплінарного до проблемно-активного типу навчання.

Отже, підсумовуючи, хотілося б сказати, що в сучасних умовах багато процесів відбуваються як однолінійно, так і паралельно, із серйозним впливом на всі сфери суспільного життя як окремої держави, так і людства в цілому. Освіта в даному разі має особливо важливе значення, адже завдяки її засобам відбувається обробка, передача та накопичення знань для наступних поколінь, а тому розуміння різних процесів набуває в даному сенсі особливого значення. Однак, як ми переконуємося, зміни не повинні відбуватися шляхом революцій, а виключно еволюційно.

#### **Література:**

1. *Андрущенко В. П.* Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю. — К.: Знання України, 2004. - 804 с.
2. *Огнев 'юк В. О.* Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект). Автореф. дис... д-ра філос. н: 09.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2003. — 48 с.
3. *Кремень В. Г.* Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). — К.: Грамота, 2003. — 186 с.

4. *Ульріх Бек*. Відкрити очі на світ. Інтерв'ю // Журнал Deutschland. — 2003. — № 3 (червень/липень). — С. 48—51.
5. *Гальперіна В. О.* Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз. Автореф. канд... філос. н.: 09.00.03 /Ін-т. вищої освіти АПН України - К., 2003. - 20 с.
6. *Конох М. С.* Проблеми освіти в контексті соціально-філософського аналізу. Автореф. д-ра. філос. н. — К., 2003.
7. *Марчук Є.* Україна: нова парадигма поступу. — К.: Авалон, 2001. — 216 с.

***Олег Чабала. Методологические основания понимания образовательных процессов в эпоху глобализации***

Рассматриваются методологические основания понимания образовательных процессов в эпоху глобализации. Акцентируется внимание на ключевых факторах, которые способствуют развитию тенденций к глобализации образовательного пространства. Раскрываются некоторые позитивные и негативные последствия данного процесса, их влияние на развитие образования. Обращается внимание на роль знаний в формировании современного глобального образовательного пространства.

***Oleg Chabala. Methodological Grounds to Understanding the Educational Processes in the Era of Globalization***

The article presents an analysis of methodological grounds to understanding education process in the era of globalization. The accent is made on the key factors promoting further globalization of the educational space. Some positive and negative consequences of this process, their influence on education development are showed in the article. The role of knowledge in the development of the modern global space of education is emphasized.